

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 2(37), с. 49–53

Вищі навчальні заклади України можуть та повинні бути в числі найвідоміших європейських та світових університетів за умови опанування інноваційного шляху розвитку.

Інноваційний розвиток економіки та соціальної сфери потребує високоякісної освіти, підвищення духовного й інтелектуального потенціалу суспільства, підготовки нової генерації фахівців, здатних створювати і впроваджувати інноваційні технології, здійснювати реформування економічних процесів та розвиток економіки, піднесення духовності та культури населення. Саме за умови виходу на інноваційний шлях розвитку вищі навчальні заклади України мають постати серед відомих та поважних провідних світових університетів. Лише подібним чином забезпечується фактичний розвиток системи вищої освіти, що має важливим наслідком підвищення її якості та конкурентоспроможності. На втілення цієї концепції врешті буде спрямована державна інноваційна політика, на засадах якої будуються інноваційні стратегії окремих ВНЗ України.

У світовому доробку з проблем діяльності системи вищої освіти вагомий теоретичний та практичний внесок становлять праці таких відомих дослідників, як Г. Бекер, М. Блаут, Т. Боголіб, Е. Денісон, Г. Дмитренко, В. Жамін, О. Грішнова, В. Іноземцев, С. Костанян, В. Куценко, В. Луговий, В. Кремень, Я. Мінсер, В. Новіков, Дж Стігліц, Г. Псахаропулос, В. Чекмарьов та ін. Попри значну кількість праць із дослідження трансформацій вищої освіти, поглибленого дослідження вимагають проблеми визначення напрямів інноваційно-

го розвитку вищих навчальних закладів, які є найперспективнішими в Україні.

Розглянемо тенденції розвитку інноваційної діяльності сучасного вищого навчального закладу.

У переліку країн, які доволі динамічно розвиваються протягом останніх десятиліть, здебільшого наведені ті, які зорієнтували свій розвиток у напрямі наукоємних технологій, ґрунтуючись на національну систему освіти. У цих країнах саме людський капітал став основним чинником прогресу, забезпечуючи до 75 % виробництва і приросту національного доходу. Протягом останніх 10–15 років західні країни переважно завершили технологічну революцію, яка пов'язана з інтелектуалізацією виробництва, і почали формувати суспільство нового типу, тобто інформаційного або ж суспільства знань. Світові прогнози на 2015 р. показують, що лише зовнішній ринок наукомісткої продукції становитиме щорічно 6 трлн дол., з яких 2 трлн дол. припадуть на інформаційні послуги [1]. Наприклад, у США – країні-лідері у царині науково-технічного прогресу, де на сьогодні з державного бюджету до освітньої сфери відраховуються кошти в межах 6–7 % від внутрішнього національного продукту [1].

Розвиток інноваційних технологій у нашій країні сприяє виконанню стратегічного завдання – реалізації на міжнародному ринку конкурентоспроможної продукції.

Для нарощування обсягів та підвищення якості наукомісткої продукції доцільно не лише збільшувати грошові суми, призначені для фінансування наукових проєктів, а й реалізувати потенціал тих інституційних структур, які здатні сприяти розвитку вітчизняного ринку інноваційної діяльності. В умовах формування економіки, що ґрунтується на знаннях, головним завданням виступає інтегрування науки та освіти у вищих навчальних закладах [5].

У результаті такого поєднання формується інноваційна діяльність вищого навчального закладу. Проведений аналіз економічної літератури показав, що в Україні сама дефініція “інноваційна діяльність вищого навчального закладу” новітня і не має чіткого тлумачення, розуміння. Проаналізовані визначення за різними джерелами, які близькі за своїм змістом, зокрема – “інновація”, “інноваційна діяльність”, “інноваційний цикл”, вказують лише на те, що інновація – циклічний процес втілення людської праці у нові, виведені на ринок продукти, технології та послуги. Надалі нами було вивчено поняття “вищий навчальний заклад”, розглянуто основні види діяльності вищого навчального закладу (освітня, наукова, післядипломна науково-професійна освіта), що дали підстави для висновку, що інноваційний процес вищого навчального закладу проявляється у множинності напрямів його діяльності:

- підвищенні кваліфікації та міждисциплінарної підготовки інноваційно-активних фахівців, які користуються попитом на ринку праці;
- генеруванні інноваційних ідей;
- виконанні фундаментальних та прикладних наукових досліджень, у деяких випадках науково-дослідних та конструкторських робіт (НДДКР), де результатом слугують об’єкти інтелектуальної власності, ноу-хау, ліцензії, патенти, нові методи, явища, наукові публікації тощо;
- набутті навичок щодо науково-дослідної діяльності професорсько-викладацьким персоналом, науковими співробітниками, докторантами, здо-

бувачами, аспірантами (ад’юнктами вищих навчальних закладів у військовій сфері) та студентами вищих навчальних закладів;

- поширенні знань щодо сучасних інновацій у різних галузях економіки у процесі освітньої діяльності студентів та слухачів, які стимулюють розвиток інновацій у вищому навчальному закладі (під час проведення різних видів занять професорсько-викладацький персонал використовує взірці інноваційної діяльності галузі, проводить заняття на території інноваційних підприємств). Таким чином, вищий навчальний заклад підвищує свій рівень конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг;
 - розробці, впровадженні та використанні у своїй діяльності інновацій освітньої сфери. Інноваційна діяльність сучасного вищого навчального закладу за своєю природою представляє нововведення методичного забезпечення навчального процесу (створення методичної літератури, видання електронних підручників тощо), нововведення технології процесу (дистанційне навчання, навчання в інтернет-аудиторіях, стажування спільно з винахідниками інноваційних технологій тощо), надання інноваційних освітніх послуг тощо;
 - атестуванні наукових та науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації докторськими і кандидатськими вченими радами за різними спеціальностями;
 - здійсненні спільної діяльності щодо створення інновацій з інноваційними організаціями (науково-дослідна діяльність, експертиза проєктів, консалтингові послуги) у структурі інтегрованих організацій, які формуються на базі національної інноваційної системи та поєднують у різних організаційних формах науку, техніку, технології та освіту з орієнтацією на світовий ринок наукомісткої продукції та високих технологій.
- Усі зазначені вище форми інноваційної діяльності вищого навчального закладу мо-

жемо узагальнити за трьома напрямками: діяльність щодо створення інновацій як фактор розвитку інноваційної діяльності вищого навчального закладу; навчання інноваційній діяльності як фактор відтворення інноваційного персоналу; освітня діяльність як фактор підтримки та розвитку інновацій. Ці напрями слугували базою при формуванні визначення поняття “інноваційна діяльність вищого навчального закладу” як багатосторонньої діяльності, яка спрямована на створення інноваційних продуктів, технологій і послуг, навчання інноваціям та відтворення інноваційного персоналу.

В Україні спостерігається тенденція неухильного падіння рівня наукоємності вітчизняної продукції. У промисловості цей показник не перевищує 0,3 %, що в 10–20 разів менше від світового рівня. Нині понад 90 % продукції, що виробляється в Україні, не має відповідного науково-технологічного забезпечення. [2]. Враховуючи те, що в Україні представлено більшість галузей економіки, проте має місце відставання від технологічного середовища, яке визначає темп формування та освоєння інновацій. Саме це відставання необхідно подолати в першу чергу, і при цьому важливу роль може відіграти інноваційна діяльність вищих навчальних закладів.

Перед державою постає складне завдання — як серед великої кількості українських вищих навчальних закладів обрати саме ті, які доцільно фінансувати. Було вирішено скористатися двома шляхами, по-перше, спиратися на зарубіжний досвід і при цьому докладати зусиль щодо створення дослідницьких університетів; по-друге, здійснити розробку концепції “провідного закладу”. Розглянемо ці варіанти більш детально.

Поняття “дослідницький університет” набуло значного поширення у західних країнах і фактично ідентичне поняттю “елітний університет”. Концепція “елітного університету” ґрунтується на демонстрації тісного переплетення освіти та наукових досліджень, у тому числі використання результатів досліджень у практиці навчання студентів. У США, наприклад, застосовуються формальні критерії

для класифікації університетів як дослідницьких. Так, у практиці статистичного обліку діє “класифікація Карнегі”, відповідно до якої всі університети та коледжі поділяються на 6 категорій, і саме вищі навчальні заклади належать до дослідницьких університетів [4]:

1. Дослідницькі університети (I та II типу).
2. Університети та коледжі з магістратурою (I та II типу).
3. Коледжі, які можуть надавати та присвоювати кваліфікацію бакалавра.
4. Коледжі, що видають дипломи та сертифікати.
5. Спеціалізовані інститути.
6. Коледжі та університети резервацій.

Дослідницькі університети характеризуються широким переліком навчальних дисциплін, мають у своїй структурі різні напрями аспірантури, присуджують від 50-ти докторських ступенів (Ph.D.) щорічно і одержують державні кошти для фінансування та виконання наукових досліджень на певному рівні (а саме, не менше 15,5 млн дол. щорічно, що становить 88 % від усього фінансування вищих навчальних закладів щорічно). Іншими словами, застосовується невеликий перелік параметрів, де ключовими є кількість підготовлених спеціалістів зі ступенем доктора і сукупні обсяги фінансування досліджень та розробок. При цьому віднесення університетів до дослідницьких відбувається зі зваженням на фактичні результати, а не здійснюється у директивному режимі чи супроводом відповідних пільг. У цілому існує низка ознак, орієнтуючись на які, можна визначити — чи є елітним (дослідницьким) університет, чи ні [6]. Там має бути широкий перелік спеціальностей та спеціалізацій; наявність природничих, соціальних і гуманітарних наук; високий рівень орієнтації щодо наукових досліджень та розробок, передусім на фундаментальні дослідження; орієнтація на сучасні напрями науки, а також на інноваційну діяльність; наявність системи підготовки фахівців зі ступенем доктора; а доволі часто і домінування кількості магістрів та докторів наук над кількістю студентів, орієнтованих на здобуття загальної вищої освіти; високий

рівень професійності викладачів, які працевлаштовані на основі конкурсу, у тому числі й міжнародного; налагоджена практика співпраці з провідними фахівцями з різних країн на тимчасову роботу; знання світового досвіду та гнучкість щодо нових напрямів у наукових дослідженнях та методиці викладання; конкуренція та вибірковий підхід при наборі студентів; формування у середовищі університету особливого інтелектуального осередку, а також специфічного науково-технічного та економічного простору, що наповнений об'єктами інноваційної інфраструктури; розвинена корпоративна етика, яка ґрунтується на демократичних цінностях та академічних свободах.

Важливість дослідницьких університетів в економіці держави відображена в Указі Президента США від 29 грудня 2000 р. про принципи взаємодії держави та дослідницьких університетів [4]: фінансування досліджень — це вклад у майбутнє держави; життєво необхідна інтеграція освіти та досліджень; дослідження мають бути ґрунтовними; операції з грошовими потоками мають бути прозорими; звіти Управління наукою та технологіями стосовно дослідницьких університетів потрібно щорічно подавати особисто президенту США.

Показники відбору дослідницьких університетів за кордоном не можуть бути перенесені у тотожній формі до українського суспільства, оскільки існує чимало особливостей, які вказують на відмінність національної системи освіти. Серед зазначених особливостей найістотнішим є статус визнання вищого навчального закладу в Україні.

Річ у тім, що відповідно до національного законодавства наукова діяльність українського навчального закладу має другорядне значення. Пріоритети надаються освітній функції вищого навчального закладу, і як наслідок, яким би сильним не було бажання мати більшу кількість наукових досліджень, вони не можуть змінити напрями своєї діяльності. Аналогічна ситуація і в Російській Федерації, де низка авторів стверджує, що вищі навчальні заклади здійснюють 80 % наукових досліджень, але при цьому додають, що вони

здійснюються у науково-дослідних інститутах, які створені у складі вищого навчального закладу [3].

Другий момент, якщо здійснювати підготовку докторів наук лише в певних вищих навчальних закладах, можлива імовірність монополізації цієї сфери, що і сталося з науково-дослідними інститутами НАН України. Наступний момент — це існування спеціального інтелектуального середовища та особливого науково-технічного простору, що має в собі технопарк і що не завжди доступно для вітчизняних навчальних закладів. У цьому випадку більше поталанило саме тим навчальним закладам, які розташовані поблизу технопарків, відділень академії наук, академістечок тощо. Але що робити іншим вищим навчальним закладам? Як розвивати свою інноваційну діяльність? Адже за її відсутності якого рівня фахівців готуватиме навчальний заклад та випускатиме на ринок праці? Ці та інші питання потребують подальшого опрацювання при створенні українських дослідних університетів.

Розвиток другого напрямку щодо підбору вищих навчальних закладів здійснюватиметься поетапно. У розробленій схемі провідні вищі навчальні заклади мають перелік властивостей, що притаманні дослідницьким університетам загалом. Відповідно до останніх розробок статус провідного має бути присвоєний 15–20 вищим навчальним закладам національного значення. Крім того, 50–55 вищих навчальних закладів можуть бути віднесені до категорії “провідний вищий навчальний заклад за напрямом”, куди потраплять вищі навчальні заклади, що розвиваються у певній сфері наукових досліджень [2].

Вищі навчальні заклади, які можна визнати флагманами національної освіти, мають покликання активно займатися як дослідницькою, так й інноваційною діяльністю. У цих закладах мають працювати викладачі та науковці з високим рівнем кваліфікації; підготовка кадрів з вищим рівнем кваліфікації має здійснюватися в значущих масштабах (вищих за середньостатистичні); необхідно мати розгалужені зв'язки як у національному середовищі, так і за кордоном, що мають

слугувати центрами культурного і соціального розвитку на своїй території. У цілому виокремлено 50 критеріїв, за якими передбачається у майбутньому здійснювати відбір провідних вищих навчальних закладів. Згідно з розробленим пакетом документів, статус “провідного” має присвоюватися на конкурсній основі на 5 років і мати супровід у формі додаткового фінансування з державного бюджету; він також надає таким вищим навчальним закладам певну свободу у формуванні навчальної програми [4].

Протягом перехідного періоду становлення економіки країни вищі навчальні заклади постали перед жорсткими умовами. Відсутність державного фінансування стимулювало навчальні заклади зберігати культурне надбання вищої школи. Одним з напрямів стало залучення до вищого навчального закладу студентів, які навчаються за рахунок власних коштів або за рахунок фінансування іншими суб'єктами, крім держави, а для цього необхідно відкривати нові спеціальності, підтримувати “престижні” спеціальності, незважаючи на перенасиченість ними ринку праці, трансформуватися з інститутів в академії та університети. За сучасних умов на ринку праці потрібні інноваційно-активні фахівці, “елітні кадри”, які спроможні переорієнтувати економіку країни на інноваційний шлях розвитку. Саме тому необхідно здійснити відбір навчальних закладів, які зможуть підготувати таких фахівців. У зв'язку з цим необхідно поєднати моделі дослідницького університету та провідного вищого навчального закладу за таким алгоритмом:

- по-перше, обрати пріоритетні напрями розвитку вітчизняної економіки;
- по-друге, включити у державну рейтингову систему оцінювання навчальних закладів додаткові показники;
- по-третє, протестувати національні навчальні заклади і виділити лідерів, а потім цілеспрямовано ставити за мету перед обраними вищими навчальними закладами завдання щодо розвитку економіки країни.

Література

1. *The Global Competitiveness Report 2011–2012*. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.3.weforum.org/docs/WEF_GSR_Report_2011-12.pdf
2. Бажал А. Шляхи до прибуткової науки і освіти. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua>
3. Исследовательский университет: опыт реализации инновационной образовательной программы / Под ред. Г. В. Майера; Вып. 2. — Томск: ТГУ, 2007 — 156 с.
4. Стриханов М. Н. Об исследовательских инновационных университетах в России // Исследовательские ун-ты. Интеграция науки и образования: Матер. российско-американской науч. конф. “Исследовательские университеты”, Москва 4–6 апр. 2004. — М.: Тверской ИнноЦентр, 2005. — 234 с.
5. Стронгин Р. Г., Максимов Г. А., Грудзинский А. О. Университет как интегратор в обществе, основанном на знании // Высшее образование в России. — 2006. — № 1. — С. 15–27.
6. Дежина И. “Ведущие вузы” или “исследовательские университеты”? / Высш. образов. в России. — 2004. — № 8. — С. 9–17.

За умов формування економіки, яка ґрунтується на знаннях, первинним і головним завданням є поєднання науки та освіти на базі вищих навчальних закладів. У результаті такого поєднання формується інноваційна діяльність вищого навчального закладу.

В условиях формирования экономики, основанной на знаниях, первичной и главной задачей является объединение науки и образования на базе высших учебных заведений. В результате такого сочетания формируется инновационная деятельность вуза.

When forming an economy based on knowledge, primary and main goal is to combine science and education at the universities. As a result of this combination is formed university's innovation activities.

Надійшла 1 квітня 2013 р.